№ 44. Նոյեմբերի 9. — 1872 — Նոյեմբերի 9. № 44.

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ.

Տարեկան գինն է 7 ռուբլի (փօստի ծախսով): Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի դիմեն այս հասցէով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянской Газеты „Мшакъ“;

Թիֆլիսում կարելի է ստորագրվիլ խմբագրատան մէջ (Արծրունու տուն) և Խմանովի ընթերցարանումը:

ՄՇԱԿ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ.

Մանրատառ յայտարարութիւն տպել տալու պիտի վճարէ 10 հասարակ տառի համար 1 կոպէկ արծաթ: Յայտարարութիւնները ընդունւում են հայերէն, Ռուսերէն, Վրացերէն, Ֆրանսիարէն, Գերմաներէն և Թուրքերէն:

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կլասիկային ուսման վնասները.—Ներքին տեսութիւն. Նամակ Երեւանից. Նամակ Գանձակից. Ներքին լուրեր.—Արտաքին տեսութիւն. Ֆրանսիան և պ. Թիէրը. Արտաքին լուրեր.—Խառն լուրեր.—Արևարական.—Յայտարարութիւններ.—Բանասիրական.

ԿԼԱՍԻԿԱՑԻՆ ՈՒՍՄԱՆ ՎՆԱՍՆԵՐԸ

Ամենքը կարդացած կը լինեն լրագիրներում, և մենք էլ կարճ կերպով հաղորդեցինք մեր ընթերցողներին, որ Ֆրանսիայի ազգային լուսաւորութեան մինիստր պ. Ժիւլ Սիմօնը նորերումս շրջաբերական հրատարակեց, որտեղ հրաւիրում է ուսումնարանական վարչութիւնները այնքան ուշադրութիւն չը դարձնել հին կլասիկային լեզուների վերա, որքան կենդանի լեզուների և գրական գիտութիւնների վերա...

Ու մի երկրում գուցէ այնքան նշանաւորութիւն չէ ունեցել կլասիկային ուսումը, որքան Ֆրանսիայում, որտեղ նա դառել էր տարրական (սկզբնական) ուսման անհրաժեշտ մասը: Նորան երկար ժամանակ համարում էին Եւրօպայի կրթված երկիրներում, ամենալաւ միջոց երեխայի միտքը զարգացնելու... Այդ ուղղութեան դէմ բողոքը լսվեցաւ Ֆրանսիայում մօտ տաս տարի սորանից առաջ:

╳

Ի՞նչի ենք սովորում լատիներէնը և յունարէնը:—Եթէ նորա համար, որ լեզուագէտներ դառնանք,—ամեն մարդ լեզուագիտութեանը չէ նուիրւում իրան: Եթէ համարում ենք այդ լեզուները խելք վարժելու միջոց,—մենք ունենք մատեմատիկա, բնական, ամեն դրական և ճիշդ գիտութիւնները, որք նոյն պաշտօնը կարող են, գուցէ աւելի աջող կերպով, կատարել...: Միթէ մեր կանանցը պակաս է խելքը, հասկացողութիւնը...բայց նոքա լատիներէն և յունարէն չեն սովորում:

Եթէ սովորում ենք հին կլասիկային լեզուները, երևի նորա համար, որ օգուտ քաղենք մեր սովորածից, գործ դնենք նրանց մեր կեանքին:

Բայց ի՞նչպէս գործ դնենք.

╳

Լեզուի միջոցով յայտնվում է միտքը: Յունարէնը ու լատիներէնը ունեն իրանց հարուստ գրականութիւնը գիտութիւնների ամեն ճիւղերից:

Միջին դարերում, երբ Եւրօպայի հասարակութիւնը դեռ չունէր իր սեփական գիտութիւնը, նա օգուտ քաղելով հին Հռօմայեցիների ու Յոյների գիտութիւնից, կարողացաւ նոցա աւերակների վերա հիմնել մի նոր, ընդհանուր մարդկային գիտութիւն, որ հետզհետէ զարգանալով և ընդարձակվելով, գերազանցեց ամեն ճիւղերի մէջ հին աշխարհի մտաւոր կեանքը:

Մենք հասկանում ենք, որ գիտնականների մի յայտնի թիւ, ուսումնասիրութեան համար առանձնապէս պարապէին կլասիկային հնութեամբ,—բայց դարձնել կլասիկային լեզուները, և նոցա միջոցով յայտնած հին աշխարհի մտքերը, ընդհանուր կրթողական առարկայ ամբոխի, բազմութեան համար,—այդ կը նշանակէ կրթել արդեան հասարակութիւնը հին ոգով և մտցնել նորա մէջ հնացած գաղափարները:

╳

Այն, ինչ որ հարկաւոր էր մաքրել, քաղել հին աշխարհի գաղափարներից,—այն արդէն արել է ժամանակակից գիտութիւնը: Ուրեմն էլ ի՞նչ հարկաւոր է բազմութեանը անմիջապէս դիմել հնութեան անմշակ մտաւոր աղբիւրին:

Հիները ունէին իրանց գաղափարը տուտնային էութեան վերա,—մենք էլ ունենք նրան, բայց մերը տարբերվում է նրանցից: Հիները ունէին իրանց գաղափարը ընտանիքի վերա, բայց ընտանիքի վրա մեր կազմված գաղափարը տարբեր է նրանց գաղափարից:

Հիների գաղափարը հասարակութեան, պետութեան, իրաւունքի, օրէնքի, սեփականութեան վերա ուրիշ է, և աւելի ստոր է քան թէ մերը,—ի՞նչի նորը թողած, յայտնենք հինը ընդհանուր կրթողական հասարակութեան բազմութեան համար, ի՞նչի մտցնենք հնացած գաղափարները ամբոխի մէջ:

╳

1844 թուին պ. Թիէրը, մի և նոյն պ. Թիէրը որ այժմ Ֆրանսիայի հանրապետութեան նախագահ է, և որի կառավարութեանը օրով պիտի վերցնվին կլասիկային լեզուները,—իր առաջարկված հաշվի մէջ այդպէս էր խօսում կլասիկային ուսման վերաբերութեամբ:

„Միջին կարգի ուսումնարանների ընթացքը ծանօթացնում է ունևոր դասերի երեխաներին հին լեզուների հետ...: Սովորեցնելով երեխաներին յունարէնը ու լատինարէնը միայն բառեր չենք սովորեցնում նրանց, բայց ազնիւ և վսեմ բաները (երևի միմեանցից յափշտակութիւն, պատերազմ և սարկութիւն) մարդկութեան պատմութեան մեծ, գեղեցիկ և անջնջելի պատկերները..: Միջին կարգի ուսումնարանների ընթացքը կրթում է մի հասարակութեան լուսաւորված անունով դասերը. իսկ ազգի մէջ լուսաւորված դասը, թէև ամբողջ ազգ, կամ ազգի բազմութիւն անգամ չը կազմէր, դարձեալ մի ազգի առաջնորդող մասն է: Նորա արժանաւորութիւնները ու պակասութիւնները, գաղափարները ու զգացմունքները գիպչողական հիւանդութեան պէս, անցնում են շուտով ամբողջ ազգի մէջ“:

╳

Ուրեմն հարկաւոր էլ չէ, որ ամբոխը անմիջապէս դիմէր հնութեան ուսումնասիրութեանը...բաւական է կրթել հասարակութեան միջին ունևոր դասերը յայտնի ոգով, որ այդ կրթութեան ոգին և ուղղութիւնը շուտով տարածվէր և հասարակութեան մնացած դասերի մէջ:

Այժմ քննենք մի առ մի հասարակական գլխաւոր գործիչների և գաղափարների էութիւնը, ինչպէս նոցա ըմբռնում էր հին լա-

---

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՆԲԱԽՏ ՀՌԻՓՍԻՄԷՆ.

Ա.

Գարնան թարմ և փափուկ առաւօտ էր. Արևի շողքերը դեռ նոր խաղում էին վաղորդեան ցօղի մարգարիտների հետ. Տ...գիւղի երթևեկներէն ծուխը օձանման պտտվում էր երկնքի կապուտակ տարածութեան մէջ.

Մարթան, ծեր տանտիկինը, նստած նոր վառած թօնրի շրթան մօտ, չերևիը ձեռքին, կերակուրներին էր նայում. Նորա հարսը, Ջաւահիրը, թեթև թեթևանակի նման, պտտվում էր իւր աչեաւրի շուրջը և նորա զանազան հրամանները էր կատարում. Իսկ գեղեցիկ Հռիփսիմէն, տանտիկնոջ տասն և եօթն տարեկան աղջիկը, աւելը ձեռքին՝ տախտն էր մաքրում.

Յանկարծ ներս մտաւ Մահտեսի—Հակօն, Մարթայի ամուսինը. Հռիփսիմէն և Ջաւահիրը, վերջացնելով իւրեանց գործը, առաջինը առեց իւր կարը և նստաւ ծալքի յետքում, սկսաւ գործել, իսկ վերջինը՝ գնաց հաւերին կուտ տալու.

Մահտեսի—Հակօի դէմքը արտայայտում էր խաբէն ուրախութիւն.

—Աչքդ լոյս, Մարթայ. Ասաց նա մօտենալով իւր կնոջը.—կուգես խէր—խաբար.

—Ինչ խաբար. Հարցրուց կինը նոյնպէս ուրախանալով.

—Մելիքը միտք ունի մեր Հռիփսիմի վերայ պսակուել.

Մարթայի դէմքի վերայ երևեցաւ զարմացքի նըման մի բան և նա ասաց.

—Ես չեմ հաւատում, որ ուզողը մեր նեղ գըրպնէն ներս մտնի, կամ Մելիքի պէս մեծ մարդը մեզ փեսայ դառնայ.

Մահտեսի—Հակօն աւելի սկսաւ պնդել իւր խօսքը.

—Մեր տէր Կէրակոսին հաւատում ես դու. Հարցրուց նա.

—Հաւատում եմ, նա սուրբ մարդ է, ամէն գիշեր եօթն կանոն Աստուծոյ է քաշում. Պատասխանեց կինը.

—Նա ինքը ասաց ինձ այդ խօսքը.

Մարթայի հրճուանքին չափ չը կար.

—Հիմայ գնա ու քէփ արա, Մարթայ, Մելիքի պէս փեսայ ունինք... նա շատ մեծ մարդ է, Մարթայ... նորա փողերին չափ չը կայ.... Խօսեց Մահտեսի—Հակօն հրացմունքով.

—Բայց մենք աղքատ ենք. Նորա խօսքը կտրեց կինը.

—Իրաւ, մեք աղքատ ենք, բայց Աստուած մեզ տուել է գեղեցիկ Հռիփսիմէ, որոյ պատճառով հարուստ փեսայ կունենանք... և մեք էլ գուցէ կը հարստանանք....

Բ.

Այն միջոցին ներս մտաւ Մահտեսի—Հակօի որդին, Ստեփանը. Ծնողքը պատմեցին նորան. իսկ նա փոխանակ նոցա ուրախութեանը բաժանորդ լինելու սառն կերպով պատասխանեց.

—Ես գիտեմ, որ այդ գլուխ գալու գործ չէ, Հռիփսիմէն Մելիքին չէ կարող սիրել, նա մի ուրիշին է սիրում...

—Ում. Կատաղելով հարցրուց հայրը.

—Եղօի տղայ Ալեքսանին.

—Վա՛յ, ես սև հագնեմ.... Ձայն տուեց Մարթան.

Բայց մահտեսի—Հակօի աչքերը վառուեցան վայրենի կրակով և նա գոռաց.

—Եղօի տղին.. Ով է նա, մի լօթի տղայ է... տանումը ուտելու հաց չունի...: Ես Հռիփսիմին կսպանեմ, եթէ մի այդպիսի բան կայ նորա սրրտումը...

Հօր խօսքերը Ստեփանի վերայ վատ տպաւորութիւն ունեցան, որովհետև նա սիրում էր իւր քոյրը և սիրում էր Ալեքսանին և գիտէր, թէ նոքա որքան սիրում էին միմեանց. Եւ նա շատ մեղմութեամբ պատասխանեց.

—Ինչու էք բարկանում, հայր իմ, „գօվուլ սաւան գօրչակ օլուր“ (սրտի սիրածը գեղեցիկ է լինում). Ասում է Թուրքի առածը. Ստեփանը ամենևին լօթի չէ, նա ժիր, բանւոր և ուրախ տղայ է. Ճշմարիտ է, Մելիքի չափ փող չունի, բայց ջահիլ է, աշխատաւոր է, կարող է կին պահել.

—Նա Մելիքի դրան շունը չէ կարող լինել. բարկութեամբ որդւոյ խօսքը կտրեց Մահտեսի—Հակօն.

—Մելիքն ինչպէս փոխենք մի դաղայի (գռէհկի) հետ. Մէջ մտաւ Մարթան.

—Մելիքն ինչ է. Փքր ինչ ունի ձայնով հարցրուց Ստեփանը. Գիտուք թէ փող շատ ունի, ինքն մեծ մարդ է, բայց վաթսուն տարեկան ծերացած և փտած մարդ է... Հռիփսիմէն պիտի գնա նորա եթիմներին (որբերին) մայրութիւն անէ...

—Այ տղայ, ինչ ես խելքդ կորցրել. Շարունակեց Մահտեսի—Հակօն.—ինչ ես սարսաղ սարսաղ գլխիցդ դուրս տալիս. Մելիքը, ինքը, ինչ կուզի թող լինի: Մեզ բաւական է միայն, որ նորա նման մի մարդ մեզ փեսայ է դառնում.. Շատ բաշլըղ կառնիմք, նա կօգնէ մեզ գիւղի գործերում, մեզ թև ու թիկունք կը դառնայ, գիւղացիքը մեզանից կը վախենան, մեր ցանքի ջուրը չեն կտրի, մեր արտերը չեն փչացնի. Խանը մեզանից աւելի հարկ չի կարող առնել, մի խօսքով, նա մեզ ամէն չարէն կը պահպանէ...

Ստեփանը էլ աւելի չը խօսեց, գլուխը թափ տալով տանից դուրս գնաց, քթի տակից մրմըռթալով,—„Ես գիտեմ այդ բանի վերջն ինչ կը լինի...“.

Գ.

Այդ խօսակցութեան ժամանակ, Հռիփսիմէն, ծալքի խաւէն միայնակ նստած, լսում էր բոլորը. Հայրը տանից դուրս գնալէն յետոյ, նա դուրս եկաւ այնտեղից.

—Այդ ինչ է, աղջի, աչքերդ կարմրել են. Հարցրուց մայրը.

—Ոչինչ, մայրիկ, գլուխս մէքիչ ցաւում է. Պատասխանեց օրիորդը ողորմելի ձայնով.

—Դու լաց ես եղել, Հռիփսիմէ, արտասուքը թշերիցդ դեռ չէ չորացել.

—Չէ, մայրիկ, գլուխս ցաւում է....

Աղջիկը էլ ոչինչ չը խօսեց, սափորը առաւ ուսին, գնաց աղբիւրից ջուր բերելու.

Մայրը մնաց միայնակ.

—Աղջի, Ջաւահիր. Ձայն տուեց նա հարսին.

Յայտնուեցաւ հարսը, երեսը մինչև գօտին ծածկուած կարմիր լէչակով.

Սկեսուրը ասաց նորան.

—Հարսի՛, Մելիքը միտք ունի պսակուել Հռիփսիմի հետ, այսօր ես նորան ուրիշ տեսակ տեսայ, երևում է, սրտումը բան ունի թաքցրած. Նա ամաչեց, ինձ ոչինչ չասաց, բայց քեզանից չի ծածկի իւր սիրտը. Դու նորան խօսացրու, միտքն իմացիր, և ինձ խաբար տուր.

Հարսը գլխով շարժեց ի նշան իւր համաձայնութեան.

—Հիմայ նա կը դառնայ աղբիւրէն, շարունա-

տինացոց և յունաց աշխարհը և տեսնենք ինչ վնասերը առաջացրեց կլասիկային ուղղութիւնը արմատացնելով իր գաղափարները սկսած հասարակութեան ամենաբարձր շրջաններից, մինչև ամբոխը:

×

Մի զինուորական ժողովուրդ լաւ է հասկանում որ ընտանիքը կարող է թուլացնել զինուորական անձնուիրութեան զգացմունքը, (և մինչև այժմ Եւրոպայի քանի մի երկիրներում զինուորականներին արգելված է պսակվել), իսկ ուրիշ կողմից չը պէտք է արգելք դրվի ազգաբնակութեան աճմանը: Ինչպէս վճռել խնդիրը...ինչպէս որ Պլատոնը տեօրիայի, իսկ Լիկուրգը գործնական կեանքի մէջ վճռեցին...թող տալ զինուորականներին անբարոյական դառնալ: Այնուամենայնիւ մեզ ստիպում են Պլատոնի և Լիկուրգի անունները պատուով արտասանել...

×

Ի՞նչ հասկացողութիւն ունէր հին աշխարհը սեփականութեան վերա:—Մենք ասում ենք. մարդս ինքն իրան է պատկանում, ուրեմն նորա գործունէութիւնը նորա սեփականութիւնն է, ուստի այդ գործունէութեան արդիւնքը նմանապէս նորա սեփականութիւնն է: Մեր կարծիքով սեփականութիւնը աշխատանքի արդիւնքն է:

Բայց Հռոմայեցիք և Յոյները կարող էին արդեօք այդպէս մտածել, երբ նոքա արհամարհում էին աշխատանքը, երբ նոցա մօտ մարդը ինքն իրան չէր պատկանում, այլ մարդը ստրուկ էր, մարդն էլ ուրիշի սեփականութիւն էր:—Ո՛չ, նոքա ասում էին. այն է սեփականութիւն, որ օրէնքից ընդունված է որպէս սեփականութիւնը:—Ուրեմն եթէ օրէնքը ճանաչէ ստրուկ ունենալ իրաւունքը, այն էլ պէտք է ընդունենք, որպէս սեփականութիւն:—Գեղեցիկ բարոյականութիւն: Ուրեմն այդ պէտք է սովորենք հին աշխարհից:

×

Ի՞նչ է ժամանակակից երկիրներում, ազատութիւնը:—Նա է բոլոր հասարակական ազատ գործողութիւնների գումարումն: Ազատ լինել իր անձնական պատասխանատուութեամբ, նշանակում է իրաւունք ունենալ մտծել, գործել, խօսել, գրել, աշխատել, փոխանակել, դաստիարակել և ուսում առնել:

Ի՞նչ էր ազատութիւնը հիների մօտ:—Զօրեղի իրաւունքը: Պատերազմից յետոյ կողոպտած մթերքը բաժանելու ժամանակ պետերը վերցնում էին իրանց համար բոլորը, իսկ ժողովուրդը, որ պահանջում էր իր մասը, չէր ստանում ոչինչ, յետոյ խռովվում էր կամ ժամանակով անջատվում էր: Աթէնքում քաղաքացին ազատ էր, բայց քաղաքացին նա էր, ով հարկաւորութիւն չունէր աշխատել, հացը վաստակել, ով ապահոված էր:

×

Ի՞նչ էր աշխատանքը.—Նա մի ստոր, ամօթ, մարդի բնութեան անարժան բան էր համարվում (Opus servile): Հռոմի և Յունաստանի քաղաքացին չէր աշխատում, նա վայելում էր կեանքը,—կառավարում էր պետութիւնը և պատերազմում...: Աշխատում էր միայն ռամիկ, ստրուկ ժողովուրդը: Ա՞յդ ենք ուզում սովորել հին կլասիկային աշխարհից:

×

Ի՞նչ էր քաղաքականութիւնը: Նա արտայայտվում էր երկու բառով. „այն ինչ որ մի երկրի համար օգուտ է, միւսին վնաս է“:—Իսկ մենք կարծում ենք որ մի երկրից խլած գաւառները միւսին օգուտ չեն բերում, մի երկրում ծագած դիպչողական հիւանդութիւնը ամենին վնաս է, մինի մէջ սով կամ երաշտութիւն յայտնվելուն պէս, հարևան երկիրները շտապում են իրանց երկաթուղիների միջոցով հաց և պաշար բերել...:

Ի՞նչ էր հին կրթութեան բարձր ազգասիրութիւնը,—պարծենալ իր ազգութեամբ իր կեանքով և ատել, արհամարհել մնացած ազգերին: Մենք կրթված ենք, մնացածները բարբարոսներ են:

Ի՞նչ էր բարոյականութիւնը, այն չէ՞ր, որ յաղթողները իրանց հայրենիքը վերադառնալով իրանց յաղթական կառքի յետևից քաշում էին շղթայած մարդիկներին, կանանց և երեխաներին: Կամ այն չէ՞ր, որ Սպարտայի ընտանիքի վերաբերութեամբ օրէնքը, ճանաչելով կնոջ մարդի սեփականութիւն, երբ նա անհաւատարիմ էր, թոյլ էր տալիս մարդին սպանել նորան, իսկ երբ երեխայ չէր բերում, թոյլ էր տալիս մարդին հրաւիրել իր տեղը, ամուսնու պաշտօնը կատարելու համար, մի երիտասարդ բարեկամին: Ա՞յդ էր բարոյականութիւնը:

×

Վերջապէս հասարակութեան գաղափարի վերաբերութեամբ հին աշխարհից մենք ժառանգեցինք ամենավնասակար մտքերը: Նոքա արտայայտվում էին երկու իրաւաբանական և փիլիսոփայական նախադասութիւններով: Մինը, որ հասարակութիւնը բնութենից դուրս երևոյթ է և կախված է պայմանից, միւսը որ օրէնքը ստեղծում է իրաւունքները:

Նոյն իսկ այդ երկու նախադասութիւնները կազմում են այժմեան ժամանակում բոլոր սօսիալիստների վարդապետութեանց հիմքը:

Ուրեմն այդ հասարակական ախտն էլ մենք ժառանգեցինք Հռոմայեցիներից և Յոյներից..

×

Եթէ ինչպէս արել էին հին ժամանակներում Պլատոնը, Մինոսը, Լիկուրգը, Սօլոնը, Դրակօնը, Նումա Պօմպիլիուսը և այլն,—մենք էլ, համարելով հասարակութիւնը բնութենից դուրս երևոյթ, որ կախված է միայն պայմանից, ճանաչելով միայն այն իրաւունքները որ ճանաչում է օրէնքը, մենք առանց քննելու մարդի բնութիւնը, նորա ֆիզիկական կազմութիւնը, նորա տիպը, լեզու, կլիման որտեղ նա ապրում է, չը քննելով ամբողջ հասարակութեան կազմվածքը, ուշադրութիւն չը դարձնելով մարդկային հասարակութեան բնական, օրգանական օրէնքների վերա, մենք ձևենք հասարակութիւնները, ինչպէս կաւից ամաններ են շինում, ինքնակամ և արվեստական կերպով ստեղծենք ընտանիք, սեփականութիւն, իրաւունք, օրէնք,—մենք դառնում ենք սօցիալիստներ:

Ֆուրիէ, Սէն-Սիմոն և հասարակութիւնների այլ նոր ձևողներ, եղել են միայն Լիկուրգի պէս մարդիկների հետևողներ, աւելի ոչինչ:

×

Ա՞յդ ենք ուզում ուրեմն սովորել կլասիկային աշխարհից...և ճշմարիտ է, սովորեցինք կլասիկային լեզուների ուսման շնորհով...:

Ո՞վ ոք չէ նկատում, որ Ֆէնէլօնի „Թելեմակ“ գիրքն անգամ, որ ամեն լեզվով թարգմանած է, և որ մենք մեր երեխաներին կարդալ ենք տալիս,—շնչում է այդ կլասիկային Սօցիալիզմի ոգով...:

Լատիներէնի ու յունարէնի միջոցով մեզ ծանօթացնում են անմիջապէս կլասիկային անբարոյականութեան, կլասիկային Սօցիալիզմի հետ,—և զարմանում են, որ ժամանակակից երիտասարդների մէջ այնքան բազմացել են Սօցիալիզմի և Կօմունիզմի վարդապետութեան պաշտօնների թիւը...

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Ես այժմ Արարատեան գաւառումն եմ, իմ տկարութեան պատճառաւ դադարել էինք եր երևակայական ճանապարհորդութիւնից. հիմա, իմ ընկեր, շարունակենք մնացորդ մասը որ քեզ խոստացել էի:

Նայիր, ահա մենք անցկացանք Արագած լեռան հարաւային կողմը. դիմացդ կանգնած է Արարատը իւր դարաւոր ձիւնոտ գլխով. տես ահա Մասեաց ստորոտը. այնտեղ է ամառը Արագածի գլխին պատսպարվող Քրդերի ձմերանոցը, որը քեզ ցոյց եմ տուել Արագած եղած ժամանակներս: Տեսնում ես Մասեաց շղթան, այդ դիմացի լեռները. դրանք այժմ Մասիսի հետ կազմում են Տաճկաստանի և Պարսկաստանի սահմանները. այս երեսը ռուսին է: Այստեղից մշուշի մէջ երևում է Երասխը Մասեաց ստորոտումն ընկած. նա է ջրում Արարատի տափարակը:

Տեսնում ես այս լայնատարած դաշտը իւր Քասախ գետովը, դա Արարատեան գաւառն է. նայիր այս բարձրաւանդակ տեղիցը և դու տեսնում ես հարիւրաւոր գիւղեր իւրեանց այգիներով, արտերով և կանաչ եօնջայ կոչված խոտով: Այս տափարակը շատ պտղաբեր է, ունի հազարաւոր մրգեղէններ և ընդեղէններ. ունի և ազնիւ ու թանգագին որդան կարմիր կամ դրմզ կոչուած ճիճուն, որից հիանալի ներկ են շինում:

Արարատեան գաւառի բնակիչները երեք ազգից են բաղկացած. Հայ, Թուրք և Քուրդ. թէև վերջիններս շատ ցեղերի են բաժանված: Հայերից մի քանի գիւղ միայն բնիկներ են. որանք են Վաղարշապատ, Աշտարակ, Յօշական, Փարպի, Եղվարդ, իսկ մնացածները մեծ մասամբ Պարսկաստանից և Տաճկաստանից գաղթականներ են 1820-ից մինչև 1830 թուերին: Արարատեան կամ Երևանի կոչված մեր խօսեցած լեզուն փոքր ինչ անմշակ մնացել է միայն բնիկների մէջ, մնացածները խօ-

---

կեց Մարթան. ես գնում եմ քաւորենց տունը, դու նորան խօսացրու:

Մարթան առեց իւր թէշին և ձեռքում մանելով տանից դուրս գնաց:

Ճանապարհին նրան հանդիպեց սանամեր Շուշանը:

—Աչքդ լոյս. ասաց նա ծիծաղելով. ինչպէս աղջկադ բախտը բաց էլաւ. Սուրբ Կարապետը, Մարթայ, Աստուած ձեզ ողորմութիւն արաց..

—Աստուած քո Մարիամին էլ փոխ անէ: Պատասխանեց Մարթան:

—Հիմայ հաւատում ես, Մարթայ, որ իմ երազը կատարուեցաւ: Քանի օր առաջ ասում էի քեզ, որ երազումս տեսայ մի կանաչ—կարմիր լոյս կամար էր կապել ձեր տան վերայ: Այդ լոյսն Մէլիքն էր...:

—Փառք իր ողորմութեանը. երեսը խաչակնքելով յաւելացրուց Մարթան. Տէր ամենակալը խղճաց մեր թշուառութեան վերայ...:

Այդպիսի կրօնական զգացմունքներով, նոքա շարունակելով իւրեանց խօսակցութիւնը, գնում էին քաւորենց տունը: Մինչդեռ Հռիփսիմէն դարձաւ աղբիւրէն.

Դ.

—Լսել ես, Հռիփսիմէ, ասաց նորան Ջաւահիրը. մեր Մէլիքը միտք ունի քեզ վերայ պսակուի:

—Չէ, Ջաւահիր, ես ջուրը կընկնեմ, ես ինձ կը խեղդեմ, ես չեմ կարող նորան ուզել: Ասաց Հռիփսիմէն արտասուքը սրբելով:

—Գժուել ես, աղջի, Մէլիքի նման մարդը քեզ վերայ պսակուի, դու չես ուզի. այդ ինչ խելք է:

Օրիորդի գունատուած դէմքը աւելի տխրեց և նա պատասխանեց.

—Ես չեմ կարող, Ջաւահիր, ես չեմ կարող ուզել նորան:

—Հոգի՛ս սարսաղ գլխիդ: Նորա խօսքը արհամարհանօք կտրեց հարսը:—Գիտես ինչ չորեր կը հագցնէ քեզ, գիտես, ինչպէս կը պահէ քեզ:

—Եթէ ինձ ոսկու և արծաթի մէջ պահէ, էլի չեմ կարող նրան սիրել:

—Հոգի՛ս դարդակ գլխիդ: դարձեալ կրկնեց Ջաւահիրը:—Ես գիտեմ, դու էլ սրտումդ դարդ ունես...:

Օրիորդը կարմրեց:

—Ես ոչինչ դարդ չունեմ: Ասաց նա մեղմ ձայնով:

—Չէ, չունես.., դու Ալէքսանին սիրում ես: Նորա խօսքը կտրեց հարսը:

Օրիորդը աւելի շփոթուեցաւ:

—Այդպէս չէ՞, դէ՛ ասա, դէ՛ ասա: կրկնեց Ջաւահիրը:

—Ես միտք չունեմ մարդի գնալու: Պատասխանեց համեստութեամբ Հռիփսիմէն—

—Կօ՞ս պիտի դառնաս, ինչ է:

—Ես գիտեմ, ...

—Գրօ՛ղը տանէ քեզ պէս սարսաղը... հայրդ մայրդ քեզ Մէլիքին տալէն յետոյ, դու ինչ կարող ես անել:

Օրիորդի աչքերում նկարուեցաւ բարկութեան նման մի բան և նա կոչեց.

—Ես ինձ կը խեղդեմ...

—Գնամ մօրդ ասեմ: Սպառնական կերպով ասաց հարսը:

Լսելով վերջին խօսքերը, օրիորդը դարձեալ մեղմացաւ, և բռնելով Ջաւահիրի ձեռքը, ասաց նորան ողորմելի ձայնով.

—Հարսի—ջան, քո հոգուն մատաղ, աղաչում եմ քեզ, դու մօրս ոչինչ մի՛ ասա, հայրս լսէ, ինձ կսպանէ... ասա մօրս ես ուխտ եմ դրել ինձ վերայ, մինչև քանի տարեկան չը դառնամ, մարդի չը պիտի գնամ... Ասա մօրս դեռ սպասեն... ինձ Մէլիքին չը տան...:

Ջաւահիրը, տեսնելով օրիորդի արտասուքը, զգաց նորա սրտի դառն վրդովմունքը, և գրկեց նորան, ասելով.

—Հռիփսիմէ-ջան, ես իմանում եմ քո սրտի դարդը.., ես մօրդ ոչինչ չեմ ասի...:

Ե.

Անցաւ մի քանի շաբաթ:

Երեկոյեան մութը բաւականին թանձրացել էր: Մի երիտասարդ բահը ուսին դառնում էր դաշտէն: Նորա գեղեցիկ կերպարանքը, ամբողջ օրուայ հոգնածութիւնից յետոյ, դարձեալ արտայայտում էր ուրախութիւն և հրճուանք:

Նա գալիս էր այգիների միջով, երեկոյեան հովասուն տարածութեան մէջ լսելի էր լինում նորա քաղցր երգի հնչումները:

„Հռիփսիմիս սաղ ունենամ,
Մի գեղեցիկ բաղ ունենամ,
Հռիփսիմէս սէյրան անէ,
Բուլբուլներին հէյրան անէ“:
„Բաղ ունենամ ես գեղեցիկ,
Ընտեղ բըսնին վարդ ու ծաղիկ,
Հռիփսիմէս սէյրան անէ,
Բուլբուլներին հէյրան անէ“:

Վերջացնելով իւր երգը, երիտասարդը մօտեցաւ մի այգիի, բահը նեցուկ դրեց պատին, և վագրի արագութեամբ վեր թռաւ պատի վերա, իջաւ այգիի մէջ:

„Նա ամէն երեկոյ այստեղ տեսնվում էր ինձ հետ, գնամ, գուցէ գտնեմ հրեշտակիս“...: Ասաց նա ինքն իրան և յառաջ գնաց: Երկար նա այգիում պտտելուց յետոյ, չը գտաւ իւր սիրուհին, և յուսահատ դուրս գնաց:

Մտանելով գիւղը, երիտասարդը անցաւ Մահտեսի—Հակօբի տան առջևէն: Նա զարմացաւ, լսելով այնտեղից երգի և ուրախութեան ձայներ:

—Այդ ինչ խաբար է: Հարցրուց նա հանդիպելով Մահտեսի—Հակօբի որդուն, Ստեփանին:

—Չես լսել, Ալէքսան, մեր Հռիփսիմին նշնում են: Պատասխանեց Ստեփանը տխուր դէմքով:

Կայծակի հարուածք ունեցաւ այդ լուրը խեղճ երիտասարդի վերայ:

—Ում համար: Հարցրուց նա:

—Մեր Մէլիքին:

Երիտասարդը կատաղեցաւ:

—Աշխարհը քարուքանդ կանեմ, բոլոր Մէլիքի տունը կը կոտորեմ, ո՞վ կարայ խլել իմ ձեռքէն իմ Հռիփսիմէն...:

—Սխալվում ես, Ալէքսան, բրդի վերայ ձեռք չէ կարելի խփել...: Պատասխանեց Ստեփանը գլուխը շարժելով:—Բայց դու միամիտ կաց, որ ես քանի կենդանի եմ չեմ թող տալ այդ բանը կատարուի:

Բայց Ալէքսանը չը լսեց նորան և կատաղած առիւծի նման վազեց դէպի իւրեանց տունը և առեց իւր զէնքերը: Նա դուրս եկաւ գիւղի մէջ այն ժամանակ, երբ Մէլիքը, նշանտուքը վերջացնելով, իւր ծառաների և բարեկամների հետ, լուսաւորուած լապտերներով, դառնում էր Մահտեսի—Հակօբի տնէն

—Դու, քաւթառ, խլում ես իմ սիրուհին...: Յանկարծ գոռաց մի ձայն:

—Այդ ո՞վ է... բռնէք այդ լակոտին... կոչեց Մէլիքը շփոթուելով:

Սուրը շողաց և նա զգաց իւր գլխին մի սաստիկ զարկ:

Ծառաները վերայ թափուեցան, լապտերները հանգան... և բոլորը կորան վառօտի ծխի մէջ...:

(Կը շարունակուի)

տում են Խօյի, Մակուի, Սալմաստի և այլն աղճատած բարբառով.

Այս բարձրաւանդակը որտեղ մենք կանգնած ենք, սա Արագածոտն է. այս տեղերը պատմութեան մէջ նշանաւոր են իրենց աւաններովն ու վանքերովը. այստեղի գիւղերից մեծ մասը կալուածատէրերինն են։ Բնակիչները էլ առաջվան նման չեն հնազանդում իրենց կալուածատէրերին նոր հաշտարար օրէնքներից հետէ և ամէն տեղ սկսում են ընդդիմադրել։ Լսիր քեզ պատմեմ թէ ինչ էր պատահել անցեալ տարի այս գիւղերից մէկի մէջ իրենց աղայի հետ, որոց երկուսն էլ Թուրքեր են։ Քանի մի անգամ կալուածատէրը կամ աղան իւր տարեկան հարկը պահանջելից և անբաւական մնալից յետոյ, բերում է Հաշտարար միջնորդին (Мировой посредникъ): Վերջինիս մօտ գիւղացիք բոլորովին չեն ուզում ճանաչել իւրեանց տիրոջը, որը իւր կեանքը ամէն ամառ սոցա մէջն է անցրել իւր աղայական ամենայն չայլութեամբ և իրաւամբ։ Ցանկարծ մէկը գիւղացիներից խիստ հետաքրքրական հայեացք ձգելից յետոյ բացականչում է. „այո, այո, տէր Հաշտարար միջնորդ, ես այս մարդուն այժմ յիշում եմ, սա մի երեք տարի յառաջ մի խշաբուռ չարչու (մանրավաճառ) ապրանք բերեց և մեր գիւղումը ցորենի հետ փոխեց“։ Ահա այսպիսի կծողական հեգնութեամբ են վարվում իրենց տէրերի հետ։

Այս դաշտի գիւղերից հինգն էլ սեպհականութիւն են Էջմիածնի, որը կանգնած է դաշտի միջավայրումը, իւր չուրջն առած բոլոր Արագածոտնի և Արարատեան դաշտի գիւղօրայքը։ Դու չկարծես թէ այս գեղերը մօտ լինելով Էջմիածնին պիտի աւելի լուսաւորեալ և մխիթարական լինեն Շիրակի և Արարանի գաւառներից։ Մի մի անկայուն և անկանոն նախակրթարաններ կը գտնես մի երեք կամ չորս գիւղերի մէջ։ Այս երկու Արարատեան և Արագածոտեան գաւառների համար մի յարմար ուսումնարանի տեղ է Մուղնու վանքը կամ նրա մօտ Աշտարակ մեծ գիւղը, եթէ կարելի լինէր սրան սեպհականեցնել Մուղնու վանքի տարեկան եկամուտը, որը կը հասնի եթէ լաւ վերահսկողութիւն լինի, մինչև 2000 մանէթի։ Բոլոր գիւղերն էլ իւրեանց բերքերով մեծ օգնութիւն կանէին, միայն թէ ամէն գիւղից մի մի երեխայ բերվէր այնտեղ հոգևորականներ պատրաստելու համար։ Եւ արդարև թշուառ, աղէտ և հարստահարեալ դրութեան մէջ են այն երկու գաւառները որքան և մէկ կողմից ժողովուրդն աղքատանում է իւր կալուածատէրից, միւս կողմից եասավուլ սարսափ է բերում նրանց վրայ, թէպէտ և, պիտի խոստովանել, որ համեմատաբար, այժմ առաջվան պէս չէ։ Աւելորդ է հարցնել երկրագործական դրութիւնից. մեր երկրում ամէն տեղ հին ժամանելի ձևն է, և ինչ կարելի էր էսպիսի ազգիտութեան մէջ սպասել։

Ցառաջ գնանք. ահա մենք մօտենում ենք Հայոց նուիրական Հայաստանի լուսաւորութեան կենդրոնին. ահա քո տարիներով փափագած վանքը սուրբ Էջմիածինը։

Այս գիւղն Մօլլա դուրսունն է. այստեղից կէս ժամ էլ կըտանէ մինչև Վաղարշապատ, ուր է և Էջմիածինը։ Ցեմնում ես այս ուղիղ գծով ճանապարհը որ մեզ տանում է դէպի վանքը. դու պիտի մի քանի տարի յառաջ տեսնէիր ու հիւանայիր. երկու կողմից առուներ ուռիներով հովանաւորված մի քաղցր տպաւորութիւն էին թողում անցորդի վրայ, մանաւանդ ամառուան այստեղի պապակեալ շոգ ժամանակը։ Այս հանգուցեալ Ներսէս Կաթողիկոսի յիշատակներից մէկն էր, որի մահից մի քանի օր յետոյ խաչոյն ուռիներից մեծ մասը ճղկնակոտոր ու արմատահան եղած և օր ըստ օրէ բոլորովին նմանեցաւ տէրը մեռած և ցանկը քանդած այգու և կարծես էս մի քանի կիսաչոր ծառերը մնացել են միայն, այն ժամանակ այստեղից անցնողի արտասուքը բերելու համար.

Աջ և ձախ նայիր ինչ հիանալի տեսարան է այս անդերը, դոքա գիւղացի կանայք և աղջկունքն են որոնք գոյն գզոյն չորերով վեր ու կաց անելով դաշտի երեսին գրաւել են քո ուշադրութիւնդ։ Դոքա կոչվում են չանաքաւորներ, դոքա չանաքում կամ որ նոյն է, ժողովում են հասած բամբակները։

Այդ խղճալիքն որ ամառվան չոքին անտրտունջ ամբողջ օրը քաղհանում կամ մաքրում են բամբակի արտից աւելորդ բոյսերը։ Այս բամբակի տեղը գարունը կը ցանեն ցորեան։ Այս երկու արմտիքը փոխադարձաբար ցանվելով մի և նոյն տեղումը միշտ առատ են լինում։

Գիտես այս ինչ հորեր են վրաները ծածկած այստեղ ամառվան չոքին ջուր են թողնում և սառն է մնում, դորանով կառավարվում են թէ ճանապարհորդները և թէ մշակները. ապա թէ ոչ առուների ջրերն անհնարին է խմել տաքութիւնից։

Այսուհետև էլ դու չես խմիլ Արարանու և Շիրակու սառն և առողջարար ջրերը։ Իջանք Արագածի սարոտի բարձրութիւնից, անցանք Աշտարակը և անպիտանայամ ջրերը, կամ գոնէ տաքութիւնից խմելը դժվարացաւ։

Մենք մտանք Վաղարշապատ. գնանք իջևանենք իմ հիւրասէր բարեկամիս տանը և փոքր հանգըստանալուց յետոյ ման ածեմ և պատմեմ քեզ շատ հետաքրքիր իրողութիւններ։

Քո Պահլաւունին։

ՆԱՄԱԿ ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ

Երբեմն „Մշակի“ կամ „Մեղուի“ մէջ կարդում ենք զանազան քաղաքներում ու գիւղերում բացուած ուսումնարանների վրայ, իսկ խեղճ Ագուլիսի երկսեռ ուսումնարանների վրայ, ցաւում ենք ասել, ոչինչ չենք գտնում։ Չգիտենք ինչու պատուելի Ագուլեցիք չեն հետևում իրանց հայրենակիցների օրինակին և չեն յայտնում օրագիրների միջոցով ուսումնարանների լաւ կամ վատ դրութիւնը, յառաջադիմութիւնը կամ յետադիմութիւնը... այլ եթէ մի բան անում են՝ էն էլ իրանց մէջ, ծածկաբար։ Բայց անակնկալ նորերումս ըստացանք մի մանրամասն նամակ, որ շտապում ենք հրատարակել։

Սեպտեմբերի 20-ին մի ընդհանուր ժողով կազմուեցաւ վանքումը (Սբ. Թովմայ Առաքելոյ), ուր գաղտնի քուէարկութեամբ ընտրուեցան 25 անդամներից բաղկացած մի երեսփոխանական ժողով և նոյն ժողովով նոյն ամսոյ 23-ին ընտրուեցաւ հոգաբարձական ժողով հետևեալ չորս անձներից բաղկացած, պ. Մելքոն Աթարէկեան, պ. Թևան Արասխանեանց, պ. Սարգիս Հախնազարեանց, և պ. Բաղդասար Ասլանեանց։ Նմանապէս ընտրուեցան փոխհոգաբարձուք (կանդիդատ). պ. Բաղդասար Տէր-Միքայէլեանց, պ. Բաղդասար Փանեանց, պ. Յարութիւն Շախնազարեանց, և պ. Նիազ Մարգարեանց։ Տղայոց ուսումնարանում աւելացրին երրորդ դասատուն 10 աշակերտից բաղկացած *)։ Բայց օրիորդաց ուսումնարանի երկրորդ դասատունը պակսեցաւ. վասն զի բոլորն էլ զզուած դուրս եկան, որովհետև ռուս օրիորդը, որին Ագուլեցիք բարեհաճել են հրաւիրել Թիֆլիզից այստեղ, ոչինչ օգուտ չի բերել ուսումնարանին։

Ագուլեցիք կարծում են թէ վարժապետուհին հայերէն չիմանալով՝ աշակերտուհիների հետ միշտ ռուսերէն կը խօսայ, և վերջիններս ստիպուած նորան նոյն լեզուով պատասխանեն. և այսպէս նոցա աղջկերքը շուտով կը սովորեն ռուսաց լեզուն։ Բայց քաջ իմացած լինեն որ սաստիկ սխալվում են, ըստ որում վարժապետուհին հայերէն չիմանալով՝ չի կարող բացատրել նրանց բառերի, կարդացածի և պատմածի նշանակութիւնը։ Բացի սորանից փոխանակ ձեռագործութիւն սովորեցնելու աղջկերանց (չգիտեմ Ագուլեցոց առաջարկութեամբ, թէ նոցա աչքերը թող փչելու համար) ռուս օրիորդը սովորեցնում է աշակերտուհիներին տանց ու մուզիկա։ Բայց թէ ինչու համար է այդ տանցը Ագուլիսի նման տեղում, ինչ օգուտ կարող է բերել նրանց և կամ վերջապէս ուր կարող են ցոյց տալ նոքա իրանց գիտցածը, քանի որ մեծ մասամբ աղքատ ծնողաց զաւակներ են— այդ նրանց էլ անհասկանալի է. միայն իմ կողմից կասեմ որ Ագուլեցիք „լսել են զանգի ձայն, բայց չգիտեն ուր է այն“։ Ուր մնացին պ. Ս. Գիւլզադեանցի **) ժամանակուայ այն մարդու աչք գրաւող ձեռագործութիւններ. ուր է այն ժամանակուայ առաջադիմութիւնը, և ինչ է պատճառը այժմեան յետադիմութեան. Ագուլեցիների նպատակը պէտք է լինէր ոչ թէ սովորեցնել իրանց աղջկերանց միմեանց գրկած սենեակի մի ծայրից միւսը թռչկոտել, այլ պատրաստել ազնիւ հայ ոգով կրթուած մայրեր, որ ապագայում նոյնպիսի զաւակներ ստանան նրանցից . . . ուրեմն թող լաւ ուշք դարձնեն այս կէտի վրայ և փոյթ տանեն նոցա մտաւոր զարգացման և ոչ արտաքին ձևերի վրայ։

Ագուլեցիք փողերը մսխում են, բայց ոչինչ բան առաջ չէ գնում։ Վերջապէս ուսումնարանները դարձեալ տարտամ դրութեան մէջ են. առ այժմ ոչ կարգ կայ, ոչ կանոն։

Եթէ կան մեր մէջ մի քանի անձինք, որոնք ամենայն կերպ աշխատում են բարելաւցնել ուսումնարանների դրութիւնը—բոլորը ի զուր է անցնում. զի ասպիսիների կ ր պ ա ն ը առ հասարակ դ ա ր դ ա կ է լինում, իսկ մերոնց ուղեղի վրայ տարաբաղդաբար այսպիսի մի կարծիք է թագաւորում. „ով հարուստ է՝ նա գիտուն է, ով աղքատ է՝ նա անգէտ է“։

Ս. Ց. Սաֆրազեանց

*) Մինչև 1870 թ. երրորդ դասատունը բաղկացած էր 25—30 աշակերտներից. բայց յետոյ աշակերտները մէկ մէկու ետևից դուրս գալով՝ ցրուեցան այլ և այլ քաղաքներ. իսկ դասատունը փակուեցաւ։ Եւ այժմս ինչպէս երևում է նամակագրի խօսքերից՝ կրկին բացուած է, և արդէն առաջուայ աշակերտաց թուի երրորդ մասն է։

**) Այս պարոնը այժմ Գավրէժ է կենում վարժապետական պաշտօնով։

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

Խմբագրութիւնս մի նամակ ստացաւ Գանձակից ուղղած հանգուցեալ Սիմէօն Յովհաննիսեան Լազարեանից (որ տեղական հոգևոր Դպրոցի նոր ընտիր հոգաբարձուներից մինն էր) նորա մահից քանի մի օր առաջ։

Մենք հաւատի լուրերի վերա հիմնվելով, որ հանգուցեալը կչիռ ունէր Գանձակու հասարակութեան մէջ, տպում ենք այս նամակը, պատուելով նորա յիշատակը։

„Մշակ“ շաբաթաթերթի 26-դ համարում կարդացի մի յօդված Ք ա ր տ ա շ ստորագրութեամբ։

Պ. Քարտաշը մեղադրում է պ. Սէրգէյ Իվանիչ Ափանասեանցին, որ նա, որպէս հոգաբարձու և կառավարիչ մոմի կրպակին, հաշիւ չէ տալիս իւր գործունէութեանց մասին: Բայց ինչպէս Գանձակու հասարակութեանը, նոյնպէս և պ. Քարտաշին լաւ յայտնի էին, որ մոմի կրպակը պ. Ափանասեանի տեսչութեանը յանձնելուց առաջ, բոլորովին դադարած էր ուսումնարանի նիւթական աղբիւր համարվելուց, միայն նա յանձն առնելով դորա հոգատարութիւնը և իւր սեպհական գումարով գնելով թէ դեղին և թէ սպիտակ մոմեր, վաճառել և մի քանի տարուայ միջոցում հասցրել է դորա արդիւնքը նշանաւոր քանակութեան, առանց ուսումնարանի օգնութեան ի հարկէ։

Իմ կարծիքով, եթէ Հոգաբարձութիւնը կամեցել էր պ. Ափանասեանցի հաշուի մասին տեղեկանալ, ոչինչ արգելք չկար. որովհետև հաշուետումարը չէ թէ պ. Ափանասեանցի այլ Գրիգոր քահանայ Բաբախեանցի մօտ էր գտնվում, եթէ պ. Քարտաշը (գուցէ որպէս հոգաբարձու) չէ կամեցել տեղեկութիւն քաղել այդ մասին, յանցաւորը ինքն է և ոչ Ափանասեանը, որովհետև վերջինս արդէն պատրաստ է ներկայացնել իւր հաշիւը հասարակաց նկատողութեանը։

Բայց մենք մի համառօտ հաշիւ ներկայացնենք պ. Քարտաշին հանգստացնելու համար, գուցէ նա չկարողանայ համբերել մինչև պ. Ափանասեանցի հաշուետուութեան օրը։

Պ. Ափանասեանցը 1867 թուի նոյեմ. 4-ին ստացել է մոմի կրպակը թէ պատրաստի գումարով և թէ մոմով 230 րուբլի։ 1868 թուին յետ է ստացել նորանից ուսումնարանը բանկի վերանորոգութեան համար 377 րուբլի, որովհետև դորա արդիւնքը նոյնպէս պատկանում է բանկին։ 1869 թուին նորից տուել է ուսումնարանին վարժապետների ռոճկի համար 400 րուբլի, բացի դորանից նա իւր բոլոր կառավարչութեան ընթացքում մոմավաճառին վարձ է տուել 510 րուբլի։

Այժմ առ ձեռն պատրաստի կայ 3300 րուբլի. ուրեմն մոմավաճառութեան արդիւնքը համնում է 4547 րուբլի։

Ես այս բոլոր ներկայացնումեմ քաղելով նոյն իսկ պ. Ափանասեանցի հաշուետումարից, որպէս պաշտօնակից Հոգաբարձու նորա հետ և այս հաշուին նայելով չեմ կարծում թէ Գանձակ քաղաքը այնպէս կգնահատի պ. Ափանասեանցի աշխատանքը, ինչ չափով նայում է նորան պ. Քարտաշը։

Թող չվիրաւորվի պ. Քարտաշը։ Պ. Ափանասեանցը ստիպված պ. Քարտաշի և նմանների անգոհունակութիւնից, այլ ևս ցանկութիւն ունի թափել իւր անձնազոհ աշխատութիւնքը այնտեղ, ուր չկայ գնահատութիւն։ Թէև մինչև այժմ Հոգաբարձութեան նախագահի յորդորանքով վարում էր նա այդ պաշտօնը։

Պ. Քարտաշը խօսելով տ. Ենոքիբարեանից կառավարած օր. ուսումնարանի մասին, յիշում է ռուսաց լեզուի, թուաբանութեան և ձեռագործի յառաջադիմութիւնը. և նորին գերազանցութեան պ. Գուբեռնատորի շնորհակալութիւնը այդ մասին։ Պ. Քարտաշը չգիտենք ինչու միայն այդ առարկաներն է գովում. իսկ թէ ինչ է անում, կամ ինչպիսի դրութեան մէջ է Հայոց լեզուն, մոռանում է յիշել։

Վերջապէս նա իւր նամակի վերջում խօսում է մի անձի բարեգործութեան մասին, գործադրողի անունը անյայտ թողելով։ Մենք զարմանում ենք պ.-ի վերայ։ Եթէ կարելի էր պ. Ափանասեանցին նախատել հրապարակաւ իբրև անհաւատարիմ անձն, միթէ չէր կարելի ասել որ և չաեմարանի շինութեան համար 500 մանէթ նուիրող անձը պ. Սարգիս Յովհաննիսեան Շահպարոնեանցն է...։

Այս քանի տողը իբրև պատասխան գրելով պ. Քարտաշի անճիշտ դատողութիւններին, կխնդրէի նորա միւս անգամ ակամայ շփոթութեան առիթ չլինել մեր ըստ մեծի մասին դիւրահաւատ հասարակութեան...։

Սիմէօն Յովհաննիսեան Լազարեանց

ի 18-ն սեպտեմբ. 1872 ամի. ի Գանձակ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Օդէսսայի Օկրուժնոյ դատարանի մէջ քննվում էր մի ֆօտօգրաֆի գործը, որին մեղադրում էր տեղային իշխանութիւնը, որ նա հանեց ֆօտօգրաֆիական պատկերները Օդէսսայում եղած խռովութիւնների ժամանակ, այսինքն այն անցքերից երբ փողոցներում մարդիկներին պօլիցիան ռօզգով էր ծեծել տալիս։ Մեղադրվածի պաշտպանը ասում էր, որ պատժել կարելի է այն ժամանակ, երբ յանցանքը նախագուշակելի է և յանցանք գործողը գիտէ որ կը պատժվէ, որովհետև օրէնքների մէջ կայ այս ինչ յանցանքին վերաբերեալ պատիժ. իսկ ֆօտօգրաֆիաների վերաբերութեամբ օրէնքների մէջ ոչինչ չը կայ, միայն մի առանձին շրջաբերական կայ, բայց շրջաբերականները, ինչպէս յայտնի է, չունեն պարտադիր օրէնքի զօրութիւն։—Դատաստանը արդարացրեց ֆօտօգրաֆին։

—

Մեզ գրումեն Երևանից, որ իբր թէ Խորէն վարդապետ Ստեփանէն, դարձեալ կամենումէ շարունակել „Հայկական Աշխարհի“ հրատարակութիւնը...

—

Թիֆլիսում ինչպէս երևում է տեղային գաւառական իշխանութեան հրամանով, փողոցները եղած քարայատակից պէտք է դարձնեն շօսսէ։ Ոմանք ասումէին, որ այդ կը նշանակէ բազմացնել թօզի քանակութիւնը քաղաքի մէջ։ Շօսսէն միշտ պիտի ջրվի և այնքան ջրվի, որ ցեխ դառնայ, եթէ ոչ միշտ թոզ է սպառնում բնակիչներին։ Ուրիշ կողմից Թիֆլիսի մէջ բոլորովին չը կայ փողոցները ջրելու միջոցները։

—

Թիֆլիսի Ներսիսեան հոգևոր ազգային դպրոցի նոր ընտրած հոգաբարձուները ունեցան արդէն մի քանի նիստեր։ Առ այժմ շտապումեն հին հոգաբարձուներից մնացած գործերը վճռելու։

—

Մեզ հաղորդումեն. „Թէ հայոց, թէ վրաց լրագիրներից հաղորդած լուրը իբր թէ իշխան Դաշբաշեան Արղութեանցի ժառանգները յետ են պահանջում Ալէքսանդրապօլու օրիորդաց ուսումնարանից 40,000 ռուբ. գումարը մի նոր ուսումնարան հիմնելու նպատակով,—բոլորովին անհիմն է։ Նորա պահանջումեն յիշեալ գումարը նորան իրանց սեփհականացնելու համար“։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԻԱՆ ԵՒ Պ. ԹԻԷՐԸ

Ազգային ժողովը շուտով պիտի բաց անէ իր նստերի երրորդ շրջանը և նա կը լինի դժուար վճռելու խնդիրների շրջան: Դժուար չէր խաղաղութիւն յայտնել, միլլիօններ ժողովել, նրանց վճարել, մինչև անգամ դժուար չէր Կօմմունաին յաղթել, քանի որ գերի ընկած զօրքին կրկին թոյլ տրվեցաւ վերակազմվելու։ Դժուար չէր կարգի ցցել կառավարութեան մեքենան, վերականգնեցնել պաշտօնները:—Բայց դժուար է տեղի կանգնեցնել երկրի ընկած բարոյական ոյժը, վերադարձնել նրան առաջ ունեցած հաւատամութիւնը, հաստատ կառավարութիւն հիմնել, կրկին Եւրոպայի մէջ Ֆրանսիային իր առաջվայ նշանակութիւնը տալ:

Ով որ չէ հաւատում Ֆրանսիայում որ պ. Թիէրի հանրապետութիւնը նորա կեանքից աւելի երկար տևի...: Զարմանալի է, որ այդպիսի միապետական երկրում, ինչպէս Ֆրանսիան այնքան բազմացել են հանրապետականները,—բայց, որք իսկապէս իրանց ծածկել են միայն հանրապետութեան դիմակով: Ճշմարտութիւնը իմանալու համար, չը պէտք է հիմնել իր դատողութիւնը ոչ ֆրանսիական օրագիրների խօսքերի, ոչ Վերսալիայի Ազգային Ժողովի վճռաբանութիւն-

ների վերա,—այլ պէտք է քննել ինքն ժողովրդի կեանքը:

Ֆրանսիական ազգը կարելի է բաժանել երկու մասը: Մինը որ շատ աղմուկ է անում, սպառնում է, վրէժխնդրութիւն է պահանջում, ճառեր է կարդում, մի խօսքով դրսի նայողի աչքին է գիպչում, բայց իսկապէս բազմութիւն չէ կազմում և արդիւնաբերող զօրութիւն չէ երկրի մէջ: Մենք չենք ասում, որ այդ կուսակցութիւնը ընդունակ չէ յանկարծ սեփականացնել իրան կառավարութիւնը,—նա այդ արդէն արել է,—բայց անընդունակ է կառավարութիւնը իր ձեռքում երկար պահելու: Պ. Գամբէթթայի բոլոր ջանքը մինչև հիմի ապարդիւն են երևում այդ կուսակցութեան մէջ մտցնել կառավարչական ոգի: Նա մնում է միայն յեղափոխական:

Ազգի միւս մասը, անհամեմատ բազմաթիւ լինելով, մի և նոյն ժամանակ գործերի մէջ փորձված և արդիւնաւոր մասն է: Բայց նորան պակաս է ինիցիատիվը, որ յատուկ է արմատական կուսակցութեանը: Նորա մէջ է բովանդակվում երկրի բոլոր աշխատող, արդիւնաբերող ոյժերը, երկրիս բոլոր հարստութիւնները, բայց նա երբէք ընդունակ չէ մի որ և է վճռողական քայլ անելու: Նա քաղաքական գործերի մէջ միշտ անորոշ է, միշտ տատանվում է, անպէս որ, երբ մի անգամ հրաժարեցրած է եղել կառավարութեան գործից, շատ մեծ դժուարութեամբ կարողանում է նորան կրկին իր ձեռքը գցել:

Ամեն մի մեծ շարժմունքից, յեղափոխութենից, պատերազմից յետոյ ազգի այդ մասը թողնում է քաղաքական դաշտը, և սահմանափակում է իրան իր մանաւոր գործերի շրջանով, թողլ տալով լիակատար ազատութիւն ծայրայեղ կուսակցութիւնների ձըգտումներին...

Այդ մասը նոյն իսկ Ֆրանսիական ազգի բազմութիւնն է կազմում, նա է իսկապէս Ֆրանսիական ազգութիւնը: Ազգի այդ մասը իր կողմից դարձեալ երկու որոշ և մեծ մասն է բաժանվում. շինականներ և քաղաքացիք: Այդ վերջինները իրանց ուղղութեան կողմից փոփոխական են, ինչպէս տարվայ եղանակները: Այսօր նրանք ազատամիտ են, վաղը բռնաւորութեան կողմն են առնում, պատերազմական՝ պատերազմի սկսելուց առաջ և խաղասէր՝ երբ պատերազմը վատ ուղղութիւն է ստանում: Կար ժամանակ, որ նոքա յափշտակված էին բնական սահմանների (Հռէնոսի) գաղափարով, ինչպէս որ պ. Թիէրը իր ճառերի և գրվածների մէջ է յայտնում. Այդ կուսակցութեան կատարելատիպը Փարիզի բնակիչն է: Փարիզի վաճառականը, պաշարման ժամանակ, շատ վնաս չէ կրել, յետոյ Կոմմունայի գործերի սանձասիրտ ականատես էր մնացել, Փարիզի մէջ զօրքի մտնելու ժամանակ նա լեգիտիմիստական (միապետական) էր դառել, այսօր նա համակրում է պահպանողական հանրապետութեանը: Եթէ գործերը ուրիշ ուղղութիւն ստացան, նա իսկոյն բօնապարտեան կը դառնայ, ինչպէս հոգով և մարմնով դառել էր 1851 թ. դեկտեմբերի 2-ից յետոյ:

Շինականները, ընդհակառակն, և գաւառների քաղաքաբնակ ժողովրդի մեծ մասը մտածում են միայն իրանց օգտի մասին, և ցանկանում են միայն խաղաղութիւն: Փոյթ չէ նրանց կառավարութեան ձևը: Նրանք մասնակից չեն լինում յեղափոխութեան գործերում, հեռու են քաղաքական ասպարիզից իսկ աւանդութեամբ գիտեն և ներքին ազդմամբ զգում են, որ կառավարութեան միապետական ձևը նրանց աւելի խաղաղութիւն է շնորհում և թոյլ է տալիս գործքերի յետևից ընկնել, քան թէ յեղափոխական դրութիւնը:

Իսկ այդ դասի մէջն է բովանդակվում ազգի բոլոր ոյժը: Այդտեղ կը գտնէք աշխատասիրութիւն, բարոյական զօրութիւնը, և գուցէ ոչ այնքան հաստատ քաղաքական համոզմունք, բայց գործնական ոգի և բնական առողջ դատողութիւն: Տնտեսական դրութեան կողմից նա հարուստ է խնայողութեամբ, երկրագործական դասի մէջ մշակները սեփականութիւն ունեն, մշակների խռովութիւնները և ապստամբութիւններն անգամ այնքան վնաս չեն բերում երկրին, որքան, օրինակ, Անգլիայում: Ամեն արդիւնաբերութեան աղբիւրը դարձեալ այդ մասի մէջ պէտք պտռել: Ֆրանսիական ամբոխը փոքր առ փոքր կորցրել է իր պատերազմական ոգին, իսկ միւս կողմից օրէցօր աճման ընթացքի մէջն են գտնվում Ֆրանսիայի արուեստագործութիւնը, արհեստները, առևտուրը և երկրագործութիւնը:

Մենք չենք ասում թէ Ազգային Ժողովը կատարեալ և հաւատարիմ արտայայտութիւն լինէր ազգի դրութեան և ոգու, բայց նա դարձեալ պարունակում է իր մէջ ամեն կուսակցութիւնների ներկայացուցիչներին: Պ. Թիէրի քաղաքականութեան եղանակը եղել է մինչև այժմ մի կուսակցութեան ոյժը գործ դնել նորան միւսի դէմ դարձնելու համար, այնպէս որ նա տիրապետել է նրանց ամենքին: Նորա կառավարութիւնը բոլորովին ինքնակամ է, բայց ամենքին երևում է ինչպէս ազգի ցանկութիւններին հպատակող: Նորան ամեն կուսակցութիւնները համբերում են, որովհետև ինքն Թիէրը անցաւոր է, և նորա կառավարութիւնը ժամանակաւոր: Նա անշուշտ իր հեղինակութիւնը կը կորցնէր, եթէ ինքն յայտնված լինէր հանրապետութեան նախագահ մինչև կեանքի վերջը, իսկ նորա կառավարութիւնը անցնէր ժամանակաւոր դրութենից որոշ ձևին: Նա այն ժամանակ կենթարկվէր բոլոր կուսակցութիւնների յարձակմունքներին, որովհետև մի կողմից կրելով իւրաքանչիւր հաստատ տէրութեան յատուկ պարտաւորութիւնները, զուրկ կը մնար միւս կողմից այն իրաւունքներից, որք կապված են ժառանգական գահի հետ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—„Allgemeine Zeitung“ տպել է մի նամակ Բէրայից, որ յետագայ կերպով մեկնում է թէ ինչի մեծ վէզիր Միտհաթ-փաշան հրաժարեցրած է եղել իր պաշտօնից. Ասումեն որ Սուլթանը պահանջել է իր մանաւոր ծախսերի համար 50,000 լիրա, իսկ վէզիրը հրաժարվեցաւ տալ նորան հիմնվելով այն իրողութեան վերա, որ Սուլթանը արդէն շատ փող է վերցրել պետական գանձարանից իր մանաւոր ծախսերի համար. Մի և նոյն ժամանակ պաշտօնակալները իրանց ռոճիկը դեռ չէին ստացած. Նոցանից շատերը քաղցած մնում էին.—Սուլթանը բարկացաւ.

—Կ. Պօլսից ստացած հեռագիրը ասում է, որ Սուլթանը խօսելով Անգլիայի դեսպանի հետ, յայտնեց, թէ նա բոլորովին դիտաւորութիւն չունի Մահմուդ-փաշային կրկին նշանակել մեծ վէզիրի պաշտօնին.

—„Kolnische Zeitung“ լրագիրը հաղորդում է որ Էլզասի և Լօթարինգիայի բնակիչներից որք ձայն տուեցին Ֆրանսիայի հպատակ դառնալու, մեծ մասը կաթօլիկներ և հրէաներ են. Բողոքականներից շատ փոքր թիւ կայ.

—Նորերումս Ֆրանսիական Ազգային Ժողովի պատգամաւորների թիւը լրացնելու համար, ընտրըվեցան նոր պատգամաւորները զանազան նահանգներում. Բոլոր ընտրվածները պատկանում են հանրապետական կուսակցութեանը, բացի մէկից, որ ձայների շատ թոյլ բազմութեամբ է ընտրված. Պ. Գամբէթթայի օրգան „Republique francaise“ լրագիրը սորա առիթով ասում է: Այդ ընտրութեամբ Ֆրանսիան հաստատեց իր ցանկութիւնը մի անկեղծ, ռամկապետական հանրապետութիւն ունենալ: Լրագիրը խորհուրդ է տալիս արձակել Ազգային Ժողովը և նոր պատգամաւորներին ընտրել տալ, որ նորա կարծիքով պ. Թիէրին միջոց կը տայ անկեղծ օգնականներ ունենալ հանրապետութիւնը Ֆրանսիայում վճռողապէս հաստատելու համար:

—Ասումեն իբր թէ գեներալ Լէբէֆը, որ զինուորական մինիստր էր կայսրութեան ժամանակ խելագարվեցաւ:

—Սէն նահանգի պրէֆէկտը (նահանգապետը) Լէօն Սէ, հրատարակեց շրջաբերականը որ հրամայում է գործարաններում աշխատող 12-ից մինչև 16 տարեկան հասակի տղաներին տալ պարտադիր ուսումն:

—Հոկտեմբերի 17-ին Ունգարիայի ազգային կուսակցութեան գլխաւորը Ֆրանց Դէակ տօնում էր իր ծննդեան 69-որդ տարեդարձը. Պատգամաւորները, քաղաքների, գիւղերի, ընկերութիւնների ներկայացուցիչները, իրանք Ավստրիայի կայսրը ու կայսրուհին ուղարկեցին իրանց շնորհավորութիւնը Դէակին. Նշանաւոր է որ Դէակը այդ Ունգարացի երևելի ազգասէրը, որ այդքան նշանակութիւն ունի իր հայրենիքում, միշտ աղքատ է մնացել.

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Շատ շնորհակալ ենք պ. Սէնէքերիմ Արծրունուց, որ նա իր յօդվածով „Մեղուի“ վերջին համարում հաստատեց մեր ասածը ադվօկատական գրականական մեթօդի վերա. Մենք նոյն իսկ այդ տեսակ յօդվածների մասին էինք ասում, թէ նոցա միջոցով կարելի է ոչնչացնել առողջ դատողութիւնը ընթերցողի մէջ... մենք ասում էինք, որ ադվօկատական մեթօդը ճիշդ գիտութիւններից գործ դրվող մեթօդը չը լինելով, մենք նորան վնասակար ենք համարում գրականութեան մէջ,—իսկ նա մեզ պատասխանում է, որ ադվօկատների մէջ եղել են երևելի մարդիկ թէ դրողներ թէ կառավարիչներ, ճարտասանական ոճով առվումէին ամեն ճառերը հնութեան մէջ և այժմ առվում են միտինգների մէջ, վերջապէս նկարագրում է մեզ ադվօկատների գործունէութիւնը դատաստաններում.., „Мы про печку, онъ про свѣчку“.

* * *

Մենք լսում ենք որ պ. Զաքարիայ Թամամշեանցը ընծայել է նորերումս Թիֆլիսի Ս. Մարիամեան ծխական ուսումնարանին 100 ռուբլի, որով, ինչպէս լսում ենք, վճարվեցան յիշեալ օրիորդական ուսումնարանի պարտքերը.

* * *

Մի հայ պարոն քանի մի ծանօթների հետ մտել է մի խանութ և երբ նկատել է պատի վերա քաշ արած „Սէր և նախապաշարումն“ հայերէն աֆիշէն, դարձել է դէպի մօտի եղողները և ռուսերէն ասել է հեգնօրէն՝ „տեսէք պ. պ. անա „Մշակ“ լրագիրն է քաշ արած“.

* * *

Կ. Պօլսի „Մասիս“ լրագիրը գրում է. Մեր ռուսիաբնակ ազգայիններէն մեծարգոյ Փիլիպպոս աղա Վարդանեան Արմաւիրցի, որ Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանին և ապա ռուսաց կայսերական համալսարանին մէջ իրաւաբանական բաժնին ուսումնին աւարտելէ և վկայագիր ստանալէ ետև, երեք-չորս տարի է ի վեր Լէյպցիկի համալսարանին մէջ մանկավարժութեան և փիլիսոփայութեան պարապած է, այս օրերս Կ. Պօլիս եկած է, և կը լսենք թէ քանի մի հայ պատանիներ Զվիցցերիա պիտի տանի բարձրագոյն ուսմանց պատրաստելու և Գերմանիոյ համալսարանները ղրկելու համար.

* * *

Նոյն լրագիրը հաղորդում է, կլսուի թէ Վիէննայի մխիթարեաններէն Հ. Թովմաս անուն վարդապետ մի, որ ժամանակէ մը ի վեր մելամաղձութիւն ունի եղեր, երեքշաբթի օրը Բանկալթիի կողմը ինքզինք դանակով սպաներ է.

ԹԻՖԼԻԶԻ ՓՕՍՏԸ.

Ռուսաստան, Արտասահման ամեն օր

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ.	Քութայիս, Դարբանդ և Երևանդաւառը.
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ.	Բագու, Գանջա, Շուշի, Շամախի.
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ.	Քութայիս, Երևան, Ախալցխա Դարբանդ.
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	. . . .
ՈՒՐԲԱԹ.	Քութայիս, Երևան, Ախալցխա Զաքաթալ, Նուխի.
ՇԱԲԱԹ	Բագու, Դարբանդ, Գանջա.

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻԶԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

(Նոյեմբերի 8-ին).

ՈՍԿԻՆ, (պօլուիմպէրիալ) . . .	6 ռ.	20	կ.
ՓՈԽԱՆԱԿԱԳԻՐ (բարաթ) Պօլս. վճարելիք (լիրա Օսմանեան) .	6 „	28	„
ԲԱՄԲԱԿԸ Երևանու.	5 „	—	—
„ Ամերիկայի սերմից .	7 „	—	—
ՊՂՊԵՂԸ.	11 „	50	„
ԵՐԿԱԹ.	3 „	50	„
ՄՈՄ	12 „	20	„
ԹԱՄԲԱՔՈՒ Տրապիզօնի . . .	13 „	—	—
ՇԱՔԱՐԸ Ռուսի (Բրօցկու)	8 „	40	„
„ „ միւս տեսակը . .	8 „	20	„
„ ղազրանիցու տրանցիդ.	5 „	70	„
մաքսը վճարած	8 „	80	„
ՇԱՔԱՐԱՒԱԶԸ Ռուսի.	7 „	40	„
ԲՈՒՐԴԸ Թուշի	9 „	80	„
„ Թարեքեամի	6 „	50	„
ՂԱՀՎԱ Լիփանի լաւը.	14 „	—	—
„ Մարտինիկայի, ցածրը .	13 „	—	—
„ Մօկօ, շատ լաւը . . .	16 „	—	—
ԱԼԻՒՐԸ կրուպչատկայ Ռուսաստանի բէլըք փութը. . . .	3 „	60	„
ԱԼԻՒՐԸ կրուպչատկա Ալավերդեանի տեղական ջաղացից (Գեանջայում). . . . . № 1 փութ	3 „	20	„
„ № 2 „	2 „	40	„
„ № 3 „	2 „	10	„
ԱԼԻՒՐԸ Գեանջու հասարակ . .	1 „	90	„
„ Շորագեալու	1 „	80	—

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պերճ Պռօշեանցը ընդունում է իւր մօտ գիշերօթիկ գիմնազիստներ: Երեկոները կը հսկէ նոցա վերա մի վերակացու (репетиторъ) որը կը սովորցնէ դասերը:

Պայմանները կարելի է իմանալ Պերճի ֆօտոգրաֆիումը Միխայէլովսկի կամրջի վրայ:

Նոր բացված գործակատարութեան գրասենեակ (ագէնտստվօ) Փօթի քաղաքում:

Բարձրագոյն հաստատված „Վօլգա“ (Волга) անունով, ծովի, գետերի և երկրի վրայ ապահովութեան ընկերութիւն, որ իր գործակատարութեան մէջ 18 օտարերկրեայ ընկերութիւնների հետ յարաբերութիւն ունի:

Ընդհանուր ապահովացնող դրամագլուխ. 17,254,000 ռ.

Տեղեկացնում եմ պատուելի հասարակութեանը, որ ցանկացողները իրանց բեռները ապահովացնելու համար, բարեհաճեն դիմել ագէնտստվօին, որ գտնվում է իմ սեպհական տանը Փօթի քաղաքում, Հայոց փողոցի վրա (Поти. армянская улица) Տելէգրաֆի ստանցիայի կողմը:

Գործակատար „Վօլգա“ ապահովութեան ընկերութեան:

Տիգրան Յակոբեան Վանցեանց: